

Nr 17.

Ankom till riksdagens kansli den 9 mars 1931 kl. 12 m.

Utlåtande i anledning av väckta motioner angående utvidgning och skärpning av lagen om uppsikt å vissa jordbruk.

Andra lagutskottet har till behandling förehaft två inom riksdagen väckta, till lagutskott hänvisade motioner, nr 134 i första kammaren av herr *Möller m. fl.* och nr 198 i andra kammaren av herr *Hansson* i Stockholm *m. fl.*

I motionerna, vilka äro likalydande, har hemställts, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt låta utarbeta och för riksdagen framlägga förslag till utsträckning av nu gällande uppsiktslag till att omfatta andra slag av jordbruk än dem, för vilken den nu gäller, samt att i samband därmed jämväl förslag framläggas till sådana skärpningar av nämnda lag, som må anses påkallade.

Beträffande de skäl, som åberopats till stöd för berörda hemställan, får utskottet hänvisa till motionerna.

I. Frågan om utvidgning av uppsiktslagens tillämpningsområde.

Lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk avser brukningsdelar, som äro av den beskaffenhet och omfattning och tillhöra sådan ägare, att med avseende å arrende därav gäller den s. k. norrländska arrendelagen eller vad i lagen om nyttjanderätt till fast egendom är särskilt stadgat om jordbruksarrenden under bolag och med dem likställda jordägare. Den norrländska arrendelagen gäller arrende av jord å landet inom Norrbottens, Västerbottens, Jämtlands, Västernorrlands, Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län samt vissa delar av Örebro län, därest arrendet omfattar högst 25 hektar odlad jord och minst 4 hektar inrösningsjord samt jorden vid arrendeavtalets ingående äges av bolag eller ekonomisk förening eller öck av enskild person, vilken icke är mantalsskriven å fastigheten eller å fastighet, som är i sambruk med densamma, och uppenbarligen besitter fastigheten huvudsakligen i ändamål att därav bereda sig inkomst annorledes än genom jordbruket. De åberopade bestämmelserna i lagen om nyttjanderätt till fast egendom avse arrende av jord å landet inom rikets övriga delar, därest arrendet omfattar odlad jord till en vidd av minst 4 och högst 25 hektar samt jorden vid arrendeavtalets ingående tillhör jordägare av

**Gällande
bestäm-
melser.**

nyss angivet slag. Beträffande brukningsdel, som sålunda faller under uppsiktslagen, föreskrives, att uppsikt skall hållas däröver att densamma ej vanhävdas, vare sig därigenom att jordbruket så vanskötes, att dess vidmakthållande äventyras, eller därigenom att nödiga byggnader bortföras eller lämnas utan underhåll. Därest brukningsdel är utarrenderad, skall dock i regel lagen äga tillämpning endast i fråga om nödiga byggnader. Uppsiktslagen innehåller därjämte närmare bestämmelser om utövande av uppsikten och vidtagande av åtgärder för avhjälpande av vanhävd.

Historik. Frågan om vanhävdslagstiftning har vid åtskilliga tillfällen förelegat inför riksdagen.

Norrlands-
kommittén.

I sitt år 1904 avgivna betänkande föreslog norrlandskommittén vissa bestämmelser till förekommande av vanhävd å jordbruk i Norrland och Dalarna.

Kommittén tog i sitt förslag sikte endast på den vanvård, vilken syntes innebära ett medvetet åsidosättande av jordbruket på grund av att jordägaren icke hade någon lust att vara jordbrukare utan fått sina intressen riktade åt annat håll. Vanhävdslagen föreslogs därför att gälla endast *jord, tillhörig bolag, förening för ekonomisk verksamhet eller enskild person, som ej å fastigheten hade sitt bo och hemvist samt uppenbarligen besatte den huvudsakligen för att tillgodogöra sig skogsavkastningen*. Hos några andra än dylika jordägare syntes nämligen ifrågavarande medvetna åsidosättande av jordbruket icke kunna tänkas förekomma. En vanlig enskild jordägare måste nämligen i regel för att kunna tillgodose sina egna omedelbara behov av jordbrukets naturprodukter ägna detta större omsorg.

Tre reservanter, herrar Claëson, Kempe och Lindman, ville däremot ålägga alla klasser av jordägare, således jämväl bönderna, att hålla odlad jord vid makt. Skadan för det allmänna, framhölls det i reservationen, bleve lika stor om vanhävande av jord förekom på det ena eller det andra hemmanet. Det komme vidare att väcka rättmätig harm, att lagen ej gällde mot en jordägare, som gjorde sig skyldig till uppenbar vanhävd, lika väl som mot hans granne, vilken senare endast i lika eller kanske i mindre grad gjorde sig skyldig till samma fel.

Riksdagen
1907.

I proposition till 1907 års riksdag föreslogs, att lagen skulle gälla *all i enskild ägo varande jord*. Som motivering till denna utvidgning av lagens tillämplighetsområde anfördes i propositionen, att det visserligen måste medgivas, att det endast varit å bolags och skogsspekulanter jord, som de missförhållanden, vilka påkallade lagstiftningens ingripande, i någon betänkligare grad framträtt. Men då lagen grundade sitt berättigande på den skada för det allmänna, som förorsakades av en svårare vanhävd, samt denna skada vore lika stor, i vems hand det vanhävdade hemmanet än befunde sig, syntes följdriktigheten kräva att, såsom reservanter inom norrlandskommittén samt jämväl vissa befallningshavande påyrkat, lagen utsträcktes att gälla all i enskild ägo varande jord. Ett dylikt principiellt

beriktigande torde, framhölls det vidare, kunna göras utan att lagen därigenom i sin praktiska tillämpning fick någon väsentligt ändrad betydelse. Det syntes nämligen vara ringa anledning att befara, att andra än trävaruindustriens idkare kunde finna det med sin förmån förenligt att försumma jordbruket å sin jord till den grad, att vanhävd komme att föreligga i den utsträckning den föreslagna lagen för sin tillämplighet förutsatte. Från lagens tillämpning skulle dock undantagas jordägare, som på grund av fattigdom eller annan giltig orsak var urståndsatt att avhjälpa vanhävden.

Lagutskottet förklarade sig icke kunna i oförändrat skick godkänna propositionen utan framlade i stället i sitt utlåtande i ärendet ett förslag, som i huvudsak överensstämde med norrlandskommitténs. Kamrarna stannade i olika beslut, i följd varav frågan föll.

Vid följande års riksdag återkom frågan i form av motioner. Kamrarna stannade emellertid även då i olika beslut, i följd varav frågan ånyo förföll.

*Riksdagen
1908.*

Vid riksdagen 1909 framlade Kungl. Maj:ts ett nytt förslag till vanhävdslag, vilket i rätt väsentlig mån avvek från 1907 års proposition. Lagen skulle endast vara tillämplig å bolag, ekonomiska föreningar och skogspekulanter tillhöriga fastigheter, som icke voro utarrenderade enligt den norrländska arrendelagen.

*Riksdagen
1909.*

Lagutskottet tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag så gott som oförändrat. I avgiven reservation påyrkades en sådan formulering av lagen, att då fastighet utarrenderats enligt den norrländska arrendelagen, uppsikt skulle hållas över huru jordägaren fullgjorde sin byggnadsskyldighet.

Vid behandlingen i kamrarna stannade dessa i olika beslut. Ett av lagutskottet uppgjort sammanjämningsförslag, innefattande reservantens förslag, antogs emellertid av båda kamrarna, varefter den 25 juni 1909 utfärdades lag angående uppsikt å vissa jordbruk i Norrland och Dalarne.

I anledning av motion vid 1917 års riksdag om utsträckt vanhävdslagstiftning uttalade lagutskottet vissa betänkligheter mot en vanhävdslagstiftning mot sådana grupper av jordbruk, som förnämligast ägdes av yrkesjordbrukare.

*Riksdagen
1917.*

Utskottet anförde:

Det förefaller utskottet redan principiellt möta stora betänkligheter att stifta en vanhävdslag för alla dylika jordbruk. Jordbrukaren liksom andra yrkesidkare får väl i allmänhet antagas av eget intresse sköta sitt yrke efter bästa förmåga. Yrkesskicklighetens höjande bör här vinnas på upplysningens väg och genom understöd. Visserligen kan sägas, att ett tillfyllestgörande bruk av landets odlade jord är så viktigt för landet och dess invånare, att här dock måste särskild hänsyn göras gällande. Men utskottet tror ej, att i dessa fall vanhävd förekommer i så stor utsträckning, att någon tvingande nödvändighet föreligger att, såsom i gamla dagar i viss mån gällde, åtminstone i lagen sätta jordbrukarna till yrket under uppsikt i deras sätt att hävda jord och byggnader. Säkerligen skulle också en sådan lagstiftning icke utan fog möta ett allmänt och förbittrat motstånd från bondeklassen och övriga jordbrukare.

Frågan förföll genom olika beslut hos kamrarna.

Undersökning ang. verkningarna av den norrländska vanhävds-lagen.

Sedan Kungl. Maj:t under år 1918 förordnat häradshövdingen N. Wihlberg och överlantmätaren O. Nilsson att såsom sakkunniga inom justitiedepartementet biträda vid en allsidig utredning rörande verkningarna av den norrländska vanhävdslagen, framlade de sakkunniga den 10 november 1921 den begärda utredningen.

Herrar Wihlberg och Nilsson hava i sin utredning omnämnt, att, ehuru undersökningen ej direkt inriktats på berörda spörsmål, från åtskilliga håll framkommit uttalanden av innehåll, att det principiellt riktiga vore, att uppsiktslagen gällde all jordbruksjord, oberoende av vem som vore ägare till jorden. Sådana uttalanden hade gjorts ej blott av representanter för bolag — vilket vore helt naturligt — utan även av andra personer såsom arrendatorer, ledamöter av jordbrukskommissionerna och bönder, med vilka de sakkunniga under sina resor sammanträffat. Även i en del av svaren från ortsmyndigheterna å vissa av de till dem utställda frågor hade samma uppfattning kommit till uttryck. Sålunda yttrade hushållningssällskapets förvaltningsutskott i ett av de norrländska länen, att uppsiktslagen i sin nuvarande form vore att betrakta såsom en klasslag och att densamma av denna anledning på många håll ansåges förhatlig, varjämte framhölles, att för produktionen all jord hade samma betydelse, vadan den ock från det allmännas sida borde behandlas lika, oavsett i vems hand den befunde sig. Ytterligare två förvaltningsutskott yttrade sig i samma riktning, därvid dock det ena utskottet gjorde den reservation, att därest uppsiktslagen skulle utsträckas till enskild jord i allmänhet, lagens bestämmelser borde gälla även för mellersta och södra Sverige. — Wihlberg och Nilsson hava emellertid ansett berörda fråga icke vara hänskjuten till deras bedömande.

Beträffande Wihlbergs och Nilssons uppfattning om vilka jordägare böra träffas av vanhävdslagen må här hänvisas till vad därom anförts vid behandlingen av frågan om arrendelagstiftningens omfattning.

Jordkommissionen.

I sitt den 28 februari 1923 avgivna betänkande, del VI, framlade jordkommissionen ett utkast till lag om förekommande av vanhävd av jordbruk, vilken lag var avsedd att gälla hela landet. I motiveringen till denna lag anförde kommissionen bl. a. följande.

I fråga om den omfattning, som bör givas en för hela riket gällande vanhävdslagstiftning, skulle måhända tvekan kunna råda därom, huruvida densamma icke lämpligen borde i likhet med den norrländska uppsiktslagen inskränkas till den jord, vars ägare komme att drabbas av den sociala arrendelagstiftningen och friköpningslagstiftningen. Till stöd för en dylik begränsning av lagstiftningen kan anföras dels att vanhävdslagens karaktär av komplement till de sociala arrende- och friköpningslagarna uppenbarligen icke kräver en vidsträcktare omfattning av densamma dels ock att därmed skulle de fall av vanhävd, som hitintills varit talrikast och mest svårartade, komma att träffas av lagen. Det kan emellertid icke förbises, att lagen grundar sitt berättigande på den skada för det allmänna, som vanhävd av jordbruk medför, samt att denna skada är lika stor, i vilkens hand än den vanhävde fastigheten befinner sig. Följdriktigheten torde sålunda enligt kommissionens förmenande kräva, att lagen gives den omfattning, att den kommer att avse vanhävd av *all i enskild ägo varande jord*.

Det torde vidare icke kunna fränses, att med en sådan begränsning av vanhävdslagstiftningen, som ovan omförmälts, fall kunna inträffa, vilka för den

allmänna rättskänslan skulle te sig synnerligen kränkande. Tänkbart är nämligen, att en jordägare, vilken lagen enligt nämnda begränsning ej skulle avse, gör sig skyldig till synnerligen svårartad vanhävd av sitt jordbruk. Det kunde då ej annat än väcka rättmätig harm, att ingripande från det allmännas sida ej kunde ske mot honom likaväl som mot hans granne, vilken kanske i mindre grad låtit vanhävd komma sig till last.

Av det under 1921 avgivna betänkandet angående den norrländska vanhävdslagstiftningens verkningar framgår också, att till utredning från åtskilliga håll inom orterna framkommit uttalanden av innehåll, att uppsiktslagen borde gälla all jordbruksjord, oberoende av vem som vore ägare till jorden.

Därest någon begränsning i fråga om vanhävdslagstiftningens giltighet be-
träffande i enskild ägo varande jord ej göres, komma vidare att undanröjas de svårigheter, som enligt förutnämnda betänkande gjort sig gällande vid den norrländska uppsiktslagens tillämpning. På grund av det för denna lags tillämplighet uppställda villkoret, att fastigheten skall av ägaren besittas huvudsakligen för skogsavkastningens tillgodogörande, har i åtskilliga fall, då det varit uppenbart, att vanhävd förelegat, antingen jordbrukskommissionen funnit sig förhindrad att ingripa, enär ägaren icke ansetts besitta fastigheten för skogsavkastningens skull, eller också, sedan talan om vanhävdens avhjälpande blivit vid domstol anhängiggjord, domstolen av enahanda själ ogillat denna talan. Det har sålunda ansetts, att ingripande av jordbrukskommissionen icke kunde äga rum, då fastighetens skog redan varit totalavverkad eller då vid förvärvet av fastigheten avverkningsrätten till skogen varit genom tecknat kontrakt upplåten till annan än den nye ägaren. I allmänhet synes uppfattningen vara den, att uppsiktslagen icke är tillämplig mot enskilda fastighetsägare, utan att deras avsikt att tillgodogöra sig skogsavkastningen blivit på något sätt i handling manifesterad. Genom denna tolkning av lagen hade de mest flagranta vanhävsfall undandragits åtgärd från jordbrukskommissionernas sida. Det har genom den verkställda undersökningen konstaterats, att just i fall, då skogen till en fastighet totalavverkats, och således varit utsatt för vanvård, ofta upprörande vanhävd även av fastighetens jordbruk förelegat. Det är tydligt, att, därest ingripande mot en jordägare, som besitter en skogsfastighet, skall få äga rum först sedan han börjat verkställa skogsavverkning, vanhävderna kan hava tagit en sådan omfattning, att dess avhjälpande är betydligt försvårtat eller måhända rent av omöjliggjort.

I ovannämnda betänkande angående den norrländska vanhävdslagstiftningens verkningar har föreslagits den ändring av den norrländska uppsiktslagen, att den skulle komma att avse förutom jord, tillhörig bolag och ekonomiska föreningar, fastighet, vars ägare icke vore mantalsskriven därå, oavsett om han innehade fastigheten för att tillgodogöra sig dess skogstillgångar eller ej. Frånsett det från kommissionens utgångspunkt principiellt oriktiga i varje begränsning av vanhävdslagen, har kommissionen ansett stora betänkligheter möta emot en sådan lagstiftning. Den skulle nämligen lämna bolag och spekulanter en möjlighet öppen att undvika följderna av den sociala arrende- och friköpningslagen genom överlåtelse av fastigheten å en bulvan, som mantalsskreve sig därå och vilken sedan kunde utan att riskera ingripande från det allmännas sida nedlägga jordbruket.

I fråga om lagens tillämpning hava billighetsskäl krävt ett undantag. Där jordägaren på grund av medellöshet eller av annan giltig orsak är urståndsatt

att avhjälpa det lägervall, varuti hans hemman, kanske av samma orsak, råkat, vore det obilligt att mot honom företaga den i lagen föreskrivna procedur, som då skulle innebära, att han vid strängt ansvar förelades att vidtaga åtgärder, som vore honom omöjligt att utföra. I enlighet med vad sålunda anförts har lagens tillämplighet modifierats.

Inom jordkommissionen anfördes reservation av herr Lindhagen, som ansåg, att under lagen borde falla enskild tillhörigt jordbruk, som på ett varaktigt sätt pläгат upplåtas på arrende; därigenom blev det även obehövt att stadga undantag för fall, då jordägaren vore medellös eller eljest urståndsatt att avhjälpa vanhävd; jordbruk skulle anses hava på ett varaktigt sätt pläгат upplåtas på arrende, då det under minst 15 år i följd brukats av annan än jordägaren.

Herr Lindhagen anförde följande.

Vanhävdslagen kommer därigenom att fylla sin första uppgift att vara ett stöd för arrendelagen och friköpningslagen. Utan en vanhävdslag kan nämligen äventyras, att jordägare kringgå arrendelagen och friköpningslagen genom att nedlägga jordbruket eller låta det på ett vanvårdande sätt skötas av någon för ändamålet anställd eller beordrad person. Detta var också ett huvudskäl för norrlandskommitténs förslag till vanhävdslag.

Emellertid har, såvitt vanhävdslagen angår, ofta ifrågasatts, att den borde äga tillämpning å alla jordbruk. Detta har ock nu föreslagits av jordkommissionen, blott med det villkoret, som sagts, att jordbruket kan lämna huvudsaklig bärgning åt en medelstor familj.

Det synes mig dock med stort fog kunna ifrågasättas, huruvida den stora mängden småbrukare, såsom de verkliga yrkesidkarna på jordbrukets område, böra underkastas en sådan lagstiftning. Det ligger i deras intresse att vårda jordbruket, så att de kunna få sin bärgning. Bristande insikt eller förmåga bör avhjälpas genom upplysning och ekonomiskt stöd. Visserligen har uppsikten icke ordnats på det sättet, att en obligatorisk inspektion skall, såsom i gamla tider, äga rum genom statens tjänstemän på bondgårdarna. Ett ingripande bör äga rum allenast, i den mån anmälan om uppkommen vanhävd i ett visst fall inlupit eller annorledes blivit känt. Detta gör saken mindre äventyrlig. Frånsett emellertid denna omständighet synes mig fortfarande som tillförne något behov eller fog icke förefinnas att anordna en särskild kontroll på de yrkesmässiga jordbrukarna i landet till skillnad från de flesta andra yrkesmän.

Det gives emellertid vissa kategorier av jordägare, som hava i sin ägo jordbruk, vilka icke pläга upplåtas på varaktigt arrende men ändock särdeles ofta råka i förfall, nämligen åtskilliga större jordbruk. Det klagas ofta över, att vissa gods skötas dåligt eller råkat i uppenbar vanhävd. Vanligen är detta fallet med sådana gods, på vilka ägaren sällan är bosatt (absentister) eller vilkas ägare försummar jordbruket på grund därav, att han har sina intressen och inkomster även från andra håll och lämnar sitt jordbruk till spillo av liknöjdhet för detsamma. Denna erfarenhet blir aktuell för lagstiftningen, då en vanhävdslag, såsom nu är fallet, ifrågasättes att utsträckas till södra och mellersta delarna av riket, där de större enskilda jordbruksdomänerna huvudsakligen förefinnas. Det är här företrädesvis själva jorden, som är utsatt för vanhävd, varemot faran plägar vara mindre överhängande för åbyggnaderna.

Möjligheter till ett ingripande för sådana fall synas mig därför i vanhävdslagen också böra inrymmas. En gränslinje bör således här uppdragas mellan

gods och bondejordbruk. Vill man följa utkastet till arrendelag, bör gränsen dragas så, att under vanhävdslagen falla alla jordbruk med en areal av mera än 25 hektar odlad jord. Enligt förslaget I i kommissionens betänkande för bildande av nya jordbruk drages åter gränsen så att till gods hänföres egendomar, som äga ett taxeringsvärde av minst 125,000 kronor och på samma gång en åkerareal av mer än 75 hektar. Denna senare gräns synes mig böra åtminstone för närvarande godtagas. Inom den falla säkerligen merendels just sådana egendomar, där fara för vanhävd i stor utsträckning över vida arealer kan förekomma. Erfarenheten må sedan giva vid handen, huruvida ett vidgande av lagens tillämpningsområde på denna punkt bör äga rum.

Av de myndigheter, som särskilt yttrat sig över jordkommissionens utkast till vanhävdslag, hava *länsstyrelsen i Skaraborgs län* samt *hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Gotlands län* förklarar sig icke hava något att erinra mot förslaget. *Yttrandet över jordkommissionens förslag.*

Länsstyrelserna i Södermanlands, Östergötlands, Kalmar, Blekinge, Örebro, Gärlborgs, Västernorrlands, Norrbottens och Älvsborgs län samt *hushållningssällskapens förvaltningsutskott i Södermanlands, Östergötlands, Jönköpings, Västmanlands och Jämtlands län* hava uttalat sig för behovet av en vanhävdslagstiftning, avseende all enskild jord.

Vid 1924 års riksdag väcktes inom riksdagens båda kamrar (I: 93 och II: 174) motioner, vari hemställdes, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t ville låta skyndsamt utarbета och för riksdagen framlägga förslag till vanhävdslag enligt vissa angivna huvudgrunder. *Riksdagen 1924.*

I motionerna anfördes bl. a. följande.

Då en vanhävdslag har sitt berättigande däri, att genom densamma förekommes den skada, som jordens vanhävd medför, samt denna skada är lika stor, i vilkens hand jorden än befinner sig, skall erkännas, att ehuru inom jordkommissionen yppats olika åsikter om det giltighetsområde, som bör givas en dylik lagstiftning, skäl tala för att densamma må avse all i enskild ägo befintlig jord. Om emellertid i detta avseende meningsskiljaktighet rått, så synes man i varje fall vara ense därom, att en vanhävdslag erfordras såsom ett nödvändigt komplement till en social arrendelag och en friköpningslag i fråga om de fastigheter, varå dessa lagar skulle äga tillämpning. Det kan nämligen tagas för givet, att vederbörande jordägare eljest komme att i större eller mindre utsträckning nedlägga jordbruket för att därigenom undvika de i deras föreställning säkerligen betydligt överdrivna olägenheterna, som genom samma lagar skulle förorsakas dem.

I sitt över motionerna avgivna utlåtande, nr 40, anförde andra lagutskottet bland annat följande.

Såsom komplement till en social arrendelagstiftning är enligt utskottets mening *en lagstiftning mot vanhävd att tillråda.*

Torde sålunda enighet råda om behovet av en sådan lagstiftning som den, varom nu är fråga, lära däremot meningarna lätt gå i sär, då det gäller att taga ståndpunkt till *frågan, vilken omfattning en dylik lagstiftning lämpligen bör*

äga. Principiella skäl synas utskottet tala för att lagstiftningen i överensstämmelse med vad motionärerna yrkat gives tillämplighet å all i enskild ägo varande jord. Ur det allmännas synpunkt är den skada, som genom vanhävd av odlad jord uppstår, lika stor i vems hand jorden än befinner sig. Skall lagstiftningen begränsas att avse endast vissa kategorier av jordägare, möta givetvis också stora vanskligheter vid uppdragandet av gränserna. Huru dessa än fastställas, komma med all sannolikhet fall att inträffa, vilka, såsom jordkommissionen framhållit, skulle för den allmänna rättskänslan vara i hög grad kränkande. För folkuppfattningen skulle det nämligen säkerligen verka såsom en oegentlighet och orättvisa, att exempelvis av två närbelägna fastigheter, vilka båda av sina ägare vanhävdades, ingripande från det allmännas sida blott kunde ske beträffande den ena, medan till följd av lagens begränsning vanhävden å den andra finge opåttalt fortgå. Desto betänkligare skulle detta te sig, om det, såsom anledning finnes att antaga, bleve de fall, där vanhävden vore störst, vilka komme att falla utom lagens räckvidd. Erfarenheten har visat, att den grövsta vanhävden av jordbruk merendels förekommer å fastigheter, vilka förvärvats i ett eller annat spekulationssyfte. En av lagstiftningens förnämsta uppgifter måste således vara att förekomma vanhävd just å dessa s. k. enskilda spekulanter tillhöriga hemman. Emellertid torde det knappast låta sig göra att, om man önskar en fullt effektiv lagstiftning, tillfredsställande utforma denna så, att den väl komme att avse nämnda personer, men ej samtidigt andra enskilda jordbrukare. Den av herrar Wihlborg och Nilsson verkställda undersökningen angående den norrländska uppsiktslagen har sålunda ådagalagt, att denna lag, ehuru den i stort sett synes hava haft goda verkningar, dock i nu ifrågavarande avseende visat sig vara föga effektiv. Att, såsom nämnda sakkunniga ävensom vissa reservanter inom jordkommissionen föreslagit, tillägga mantalsskrivning ensamt avgörande betydelse synes även mindre tillfredsställande. Väl är det sant, att för närvarande en enskild spekulant endast mera sällan låter mantalsskriva sig på den fastighet, han vill utnyttja, men det torde dock ej böra förbises, att därest en mot spekulanterna riktad lagstiftning gives tillämplighet allenast å fastigheter, därå ägaren icke är mantalsskriven, dessa skola i större omfattning än nu låta mantalsskriva sig på de av dem i spekulationssyfte förvärvade fastigheterna, för vilket förfarande hinder merendels ej skulle möta. Önskar man i vanhävds-lagstiftningen vinna ett effektivt skydd mot den skada, som tillfogas det allmänna genom spekulanternas ödeläggande av jordbruk, gives sålunda enligt utskottets mening näppeligen någon annan möjlighet än att denna lagstiftning göres tillämplig å vanhävd av all enskild jord. Flertalet av de myndigheter, vilka yttrat sig i denna fråga, hava, såsom av det föregående framgår, också obetingat uttalat sig för, att, därest en vanhävds-lagstiftning komme till stånd, denna borde erhålla en dylik omfattning. Då lagstiftningen givetvis icke bör hava till uppgift att kontrollerande ingripa i de enskildas skötsel av deras jordbruk i andra fall, än där dettas existens är genom vanhävden uppenbarligen hotad, torde det ej vara att befara, att lagstiftningen genom en sådan utvidgning i sin praktiska tillämpning skulle få någon väsentligt ändrad betydelse jämfört med om den i likhet med den norrländska uppsiktslagen endast avsåge bolag och spekulanter. Det synes nämligen vara ringa anledning befara, att andra jordägare än de, vilkas intressen icke omedelbarligen äro riktade å jordbrukets avkastning, kunna finna det med sin fördel förenligt att försumma detta till den grad, att vanhävd komme att föreligga i den utsträckning, som den ifrågasatta lagen för sin tillämplighet skulle förutsätta.

Om än sålunda vägande skäl synas tala för en lagstiftning av den omfatt-

ning, som i motionerna påyrkats, vill utskottet dock ingalunda förneka, att möjligen praktiska hänsyn kunna föranleda därtill, att densamma icke erhåller större räckvidd än den förordade sociala arrendelagstiftningen. För en sådan begränsning talar ock, att lagstiftaren redan i fråga om de nordligare delarna av landet gått in därför, samt att denna lagstiftning, såsom nämnts, i stort sett visat sig fylla sin viktiga uppgift.

Erhåller den nu ifrågasatta lagstiftningen tillämpning å all enskild jord, synes utskottet nödigt att, såsom ock av jordkommissionen föreslagits, undantag göres för sådana fall, där jordägaren på grund av fattigdom eller annan giltig orsak är urståndsatt att avhjälpa förefintlig vanhävd å sin jord.

Vid utskottets utlåtande var fogad en reservation beträffande utskottets motivering av herr Linder m. fl. I reservationen anfördes bl. a. följande.

Olika meningar hava yppats om vanhävdslagen bör gälla alla jordbruk eller, på sätt norrlandslagen stadgar, allenast bolags och enskilda spekulanter jordbruk eller med andra ord sådana fastigheter, vilkas ägare ej hava intresse av jordbruket samt därför också permanent utarrendera detsamma. I motionerna har denna fråga lämnats öppen.

Villigt skall erkännas, att åtskilliga skäl kunna anföras för bägge ståndpunkterna. För vår del finna vi emellertid övervägande grunder tala för, att lagstiftningen även i fortsättningen bör inskränka sig, åtminstone tillsvidare, till att ställa sig på norrlandslagens ståndpunkt. Det är av alla jordundersökningar konstaterat att vanhävd företrädesvis äger rum på gårdar tillhöriga bolag och enskilda spekulanter. Detta är en naturlig följd av jordägarens bristande intresse för jordbruket i förening med arrendatorns fattigdom, hans liknöjdhet i att nedlägga ett för honom fruktlöst arbete på annans jord och även arrendators förhinder i en myckenhet fall att ägna tillräckligt arbete åt jorden i följd av hans utskickande av jordägaren till annat sysslande. Lagen fyller med förenämnda begränsning på samma gång sin uppgift att vara ett nödvändigt komplement till den sociala arrendelagen för upprätthållande av dennas effektivitet. Det kan ock allvarligt ifrågasättas, huruvida något större behov eller fog förefinnes att anordna en särskild kontroll också på de yrkesmässiga jordbrukarna till skillnad från de flesta andra yrkesmän. Det ligger i den stora mängden bönders, de verkliga yrkesidkarnas på jordbrukets område, intresse att vårda jordbruket, så att de kunna få sin bärgning. Bristande insikt eller förmåga bör avhjälpas genom upplysning och ekonomiskt stöd.

På utskottets hemställan avlät riksdagen en skrivelse till Kungl. Maj:t, däri riksdagen hemställde, att Kungl. Maj:t ville skyndsamt låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lag rörande vanhävd å jordbruk.

I anledning av 1924 års riksdagsbeslut tillkallade Kungl. Maj:t under samma år fyra sakkunniga (de s. k. jordsakkunniga). Den 3 september 1926 avlämnade dessa betänkande, innehållande förslag till vanhävdslagstiftning. Beträffande lagstiftningens omfattning med hänsyn till skilda grupper av jordägare anförde de sakkunniga.

Jordsakkunniga.

Då det nu ifrågasattes att utsträcka den speciella arrendelagstiftningen att omfatta hela landet, torde det ej vara anledning att frångå den gällande grundsatsen, att en vanhävdslag endast skall utgöra ett komplement till den speciella arrendelagstiftningen. Härmed är också omfattningen av vanhävdslagstiftningen

given med hänsyn såväl till skilda grupper av jordägare som ock till vederbörande jordbruks storlek. Allenast beträffande sådan jord, som, därest den varit utarrenderad, skolat, om ej undantag därifrån medgivits, vara underkastad de av de jordsakkunniga föreslagna särskilda bestämmelser om vissa jordbruksarrenden under bolag, ekonomiska föreningar samt enskilda industriidkare och trävaruhandlare, synes vanhävdslagen böra vara tillämplig. De föreslagna särskilda bestämmelserna om jordbruksarrenden under fideikommiss och om vissa andra stadigvarande jordbruksarrenden torde ej vara av den beskaffenhet, att de såsom komplement tarva särskilda vanhävdsbestämmelser. Vanhävdslagen skall sålunda gälla jord, tillhörig bolag eller ekonomiska föreningar eller ock enskilda personer, som driva industriell rörelse eller yrkesmässig handel med skogsprodukter. Från lagens tillämplighet böra undantagas aktiebolag och föreningar, som erhållit lån från statens egnahemslånefond eller jordförmedlingsfond, samt enskilda spekulanter, som uppenbarligen besitta fastigheten för annat ändamål än att i sin rörelse utnyttja till densamma hörande skog, torvmosse, stenbrott eller annan dylik naturtillgång. Lagen skall vidare, i likhet med vad som föreslagits i den särskilda arrendelagstiftningen, avse sådana brukningsdelar, som omfatta odlad jord till en vidd av minst två och högst tjugufem hektar. Det avgörande blir således ej om en hel kameral eller lantmäteriteknisk fastighet innehåller odlad jord till nu angiven areal utan huruvida viss brukningsdel av en dylik fastighet omfattar sådan areal. Med denna avfattning kommer lagen även att omfatta torp och därmed jämförliga lägenheter, såvitt de innehålla odlad jord till nu angiven omfattning.

Yttranden
över jordsak-
kunnigas
förslag.

Över jordsakkunnigas förslag i fråga om vanhävdslagstiftningen hava yttranden avgivits av länsstyrelserna, domänstyrelsen och lantbruksstyrelsen, jordbrukskommissionerna, hushållningssällskapens förvaltningsutskott utom i Uppsala och Gotlands län, Sveriges allmänna lantbrukssällskap och Sveriges skogsägarförbund. I en till Kungl. Maj:t ställd, den 1 oktober 1926 dagtecknad skrift har herr Lindhagen framställt vissa erinringar beträffande jordsakkunnigas förslag samt hemställt, att vad sålunda anförts måtte vinna beaktande vid utarbetande av proposition i ämnet.

Länsstyrelserna i Östergötlands, Kalmar, Gotlands, Blekinge, Malmöhus, Hallands, Kopparbergs, Gävleborgs och Västernorrlands län, domänstyrelsen, jordbrukskommissionerna i Jämtlands och Västerbottens län samt hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Kronobergs län hava anslutit sig till förslagets ståndpunkt beträffande lagstiftningens omfattning med hänsyn till skilda grupper av jordägare.

Uttalanden att lagen skulle avse alla *enskilda* jordägare hava framförts av *länsstyrelserna i Södermanlands och Västmanlands län, jordbrukskommissionen i Västernorrlands län samt hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Södermanlands, Kalmar läns norra del och Västmanlands län.*

Sålunda yttrade *länsstyrelsen i Västmanlands län*: De skäl, som anförts till stöd för omförmälda ståndpunkt, synas så mycket mera vägande som den nya vanhävdslagen därigenom skulle komma att befrias från ett eljest ofrånkomligt särdrag av att vara en slags »klasslag», av att vara tillkommen för att hålla efter vissa särskilda grupper av jordbrukare, mot vilkas sätt att hävda jorden, jämfört med andra lantmäns, i stort sett intet berättigat klander synes kunna framställas åtminstone beträffande rikets mellersta och sydligare delar.

Länsstyrelsen i Stockholms län anförde: En huvudgrupp av den föreslagna arrendelagens strängare »särskilda bestämmelser» gäller även jordbruksarrenden under fideikommiss och vissa andra »stadigvarande jordbruksarrenden». De sakkunniga hava icke angivit några skäl för sitt uttalande, att för sådan jord icke skulle tarvas några vanhävsbestämmelser. Det torde fastmera icke saknas anledning att åtminstone beträffande fideikommiss i vissa fall förmoda motsatsen. Här är en av de punkter, där man saknar verklig utredning i betänkandet, och där en dylik utredning eventuellt kunde tänkas föranleda någon variation av de föreslagna vanhävsbestämmelserna för olika kategorier av jord.

Länsstyrelsen i Kronobergs län framhöll, att det av principiella skäl ej borde vara uteslutet att i alldeles uppenbart fall av vanhävd å enskilds fastighet genom ingripande från samhällets sida åvägabringa rättelse.

Länsstyrelsen och hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Värmlands län uttalade, att den gällande lagens bestämmelser i förevarande hänseende borde tillerkännas företräde.

Länsstyrelsen i Västmanlands län och *hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Örebro län* gjorde gällande, att för lagens tillämplighet borde fordras, att det förefunnes ett visst sammanhang mellan det av en enskild person bedrivna jordbruket och den av honom idkade rörelsen.

Länsstyrelsen och hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Jämtlands län, vilka i huvudsak ansluta sig till förslaget's ståndpunkt, framhöll, att det förekommit, att enskilda personer förvärvat jordbruksfastighet t. ex. för jaktens skull eller såsom kapitalplacering för framtida spekulation, och att det underkundom visat sig behöfligt, att sådana fastigheter bleve föremål för uppsikt. Lagen borde därför omfatta fastighet, tillhörande enskild person, vilken driver industriell rörelse eller yrkesmässig handel med skogsprodukter eller eljest förvärvat jorden för annat ändamål än idkande av jordbruk. Ett sådant tillägg torde icke föranleda ökad svårighet att urskilja, vilka fastigheter skulle vara underkastade lagens tillämplighet.

Länsstyrelsen och hushållningssällskapets förvaltningsutskott i Västerbottens län uttalade, att lagen borde äga tillämpning å jord, som av enskild person förvärvats i spekulationssyfte. *Nämnda förvaltningsutskott* yttrar: Utskottet finner det betänkligt att från lagens tillämpning undandrages den jordbruksjord, som i enskilda spekulanter's händer ofta bli föremål för omfattande vanhävd såväl vad gäller jord som byggnader. Sådan vanhävd förefaller också mest upprörande, då knappast någon förmildrande omständighet här torde kunna andragas. Tvärtom måste dylika enskilda jordförvärv i spekulationssyfte betraktas såsom icke önskvärda, då de ej hava annat ändamål än att lämna spekulanten profit, om möjligt utan att han skall behöva fullgöra någon skyldighet åt det allmänna eller landets näringsliv. Det synes så mycket mindre föreligga anledning att skona vederbörande från att tvångsvis fullgöra rimliga skyldigheter, som man beträffande vanhävdslagen i allmänhet med all rätt utgår ifrån att det allmännas intresse bör gå före den enskildes. Med den formulering, som givits lagförslaget's § 1, kommer detsamma enligt förvaltningsutskottets mening att i tillämpningen leda till för den allmänna rättsuppfattningen kränkande konsekvenser, varför utskottet anser en omarbetning nödvändig i så måtto, att jord i enskilda spekulanter's händer, dessa må nu vara jordbrukare eller andra, som spekulera i t. ex. s. k. styckningsegendomar eller andra fastigheter, må falla under lagens tillämpning.

Riksdagen
1927.

Vid 1927 års riksdag framlades genom proposition, nr 191, förslag till lag angående uppsikt å vissa jordbruk. Detta lagförslag var i huvudsak byggt på jordsakkunnigas förslag i ämnet.

I motioner framfördes förslag till utsträckt omfattning av lagen.

Sålunda hemställdes i de likalydande motionerna I: 290 av herr *Sandén m. fl.* och II: 398 av herr *Johansson* i Uppmälby *m. fl.*, att riksdagen måtte besluta sådan ändring i propositionen, att lagen komme att gälla även för de arrendejordbruk under fideikommiss, som omförmäldes i 54 § i det för riksdagen framlagda förslaget till ändring i nyttjanderättslagen, ävensom för vissa andra jordbruk, som omförmäldes i 56 § i samma lagförslag, med den arealbegränsning, som för sådana arrendejordbruk kunde komma att bliva fastställd.

I en av herr Lindhagen *m. fl.* väckt motion I: 315 yrkades, att riksdagen ville besluta sådant tillägg till ovannämnda lag eller, om detta icke bifölles, åtminstone till norrlandslagen, att lagen komme att gälla även jordbruksärenden under fideikommiss och vissa andra jordbruksärenden, om vilka stadgades i 54—56 §§ av förslaget till social arrendelagstiftning.

Slutligen hemställdes i en av herr Lindhagen väckt motion I: 316, att riksdagen ville besluta, att uppsiktslagen utsträcktes att omfatta sådana gods, som ägde ett taxeringsvärde av minst 125,000 kronor och på samma gång en åkerareal av mer än 75 hektar.

I sitt i ärendet avgivna utlåtande anförde sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet beträffande ovannämnda motioner följande.

Jordsakkunniga hava funnit de föreslagna särskilda bestämmelserna om jordbruksarrenden under fideikommiss och om vissa andra stadigvarande jordbruksarrenden ej vara av den beskaffenhet, att de såsom komplement tarva särskilda vanhävsbestämmelser. Denna uppfattning har departementschefen delat. Utskottet vill giva sin anslutning härtill och kan således icke biträda den i motionerna framförda åsikten, att uppsiktslagen borde erhålla tillämpning på även dylika jordbruk. Utskottet har för övrigt i sitt förutnämnda utlåtande nr 1 hemställt, att de av Kungl. Maj:t föreslagna särskilda bestämmelserna rörande den senare kategorien av arrenden icke skola godtagas av riksdagen.

I fråga om herr Lindhagens yrkande i motionen I: 316 vill utskottet erinra, att samma yrkande framställt av herr Lindhagen i hans reservation till jordkommissionens betänkande i ämnet. Då utskottet anser, att uppsiktslagen helt bör ansluta sig till arrendelagens särskilda bestämmelser rörande arrenden under bolag och övriga med dem i förevarande hänseende jämställda rättssubjekt, följer härav, att utskottet ej heller kan biträda herr Lindhagens sist omförmälda yrkande.

Under åberopande härav hemställde utskottet, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utskottets betänkande var fogad en reservation av herr Linder *m. fl.* Reservanternas däri framställda yrkande innebar, att lagen skulle vara tillämplig jämväl å jordbruksarrenden under fideikommiss och å de arrenden, som omnämndes i 56 § av Kungl. Maj:ts förslag till arrendelag.

Riksdagen biföll utskottets hemställan.

Vid 1929 års riksdag väcktes inom riksdagens båda kamrar likalydande motioner, I:107 av herr Möller och II:181 av herr Hansson i Stockholm, vari hemställdes, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t måtte skyndsamt låta utarbета och för riksdagen framlägga förslag till lag rörande vanhävd å jordbruk.

Riksdagen
1929.

Under åberopande bland annat av vad tidigare i ämnet förekommit uttalade motionärerna den meningen, att vanhävdslagen borde omfatta all i enskild ägo befintlig odlad jord jämte nödiga åbyggnader.

Andra lagutskottet anförde i sitt över motionerna avgivna utlåtande, nr 30:

Det vid innevarande års riksdag framställda yrkandet innebär, att riksdagen skulle, med frånträdande av sin år 1927 intagna ståndpunkt, hos Kungl. Maj:t hemställa om förslag till en vanhävdslagstiftning, som skulle omfatta alla enskilda jordägare och alla jordbruksfastigheter oavsett deras storlek.

Såsom skäl för nödvändigheten att giva vanhävdslagen denna utsträckning har bland annat anförts, att en lagstiftning på detta område »ej kan förr än den kommer att gälla alla jordägare befrias från att vara en slags klasslag tillkommen i syfte att hålla efter vissa grupper av jordägare». Den begränsning av vanhävdslagens giltighetsområde, mot vilken motionärerna vända sig, beror emellertid därpå, att denna lag är ett komplement till den sociala arrendelagstiftningen, varav följer, att den sistnämnda lagstiftningens omfattning blivit bestämmande för vanhävdslagens.

En vanhävdslagstiftning gör sig kännbar ej blott för de jordägare, som av bristande vilja eller insikt vanvärda sin fastighet, utan även för de, som sakna tillräckliga ekonomiska resurser för dess lämpliga skötsel, samt för de, som av ekonomiska skäl föranledas att övergå till viss annan driftform vid brukandet av sin egendom. De betänkligheter, som man med hänsyn härtill kan hysa mot en utsträckning av vanhävdslagen till att gälla för landets alla jordbruksfastigheter, framträda med ökad styrka under innevarande för jordbrukarna svåra ekonomiska tider. Vid en ifrågasatt mindre omfattande utvidgning av vanhävdslagen till att avse vissa större jordägare, vilka inneha egendom utöver viss areal och visst taxeringsvärde, skulle så stora svårigheter möta vid fastställandet av lagstiftningens gränser, att en tillfredsställande lösning knappast synes kunna ernås.

Utskottet förbiser icke, att därest de ogynnsamma ekonomiska förhållanden, under vilka vårt jordbruk arbetar, skulle medföra ett nedläggande i större omfattning av särskilt mindre jordbrukslägenheter i vissa trakter, detta vore ägnat att tilldraga sig statsmakternas uppmärksamhet. En sådan företeelse skulle emellertid knappast i första rummet påkalla tillgripande av vanhävdslagstiftning utan böra närmast behandlas under beaktande av dess ekonomiska orsaker. Utskottet vill i sammanhang härmed erinra därom, att jämlikt Kungl. Maj:ts bemyndigande den 18 juli 1928 inom jordbruksdepartementet tillkallats sakkunniga för verkställande av utredning rörande jordbrukets ekonomiska läge samt angående de åtgärder, som skulle kunna vidtagas i syfte att höja jordbrukets ekonomiska bürkraft till förbättrande av deras ställning, som av jordbruket hava sin utkomst.

Under åberopande härav hemställde utskottet, att motionerna icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Vid utskottets utlåtande voro fogade reservationer dels av hr Linder, dels av herr Thorberg m. fl., som yrkade, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda, huruvida och på vilket sätt en utvidgning av vanhävdslagen borde ske till att omfatta andra slag av jordbruk än dem, för vilka lagen vore gällande, dels ock av herr Lindhagen, som hemställde, att riksdagen ville begära skyndsamt förslag om att gällande lag måtte utvidgas att få tillämpning även å jordbruksarrenden under gods och därmed jämnställda enskilda jordbruk samt å vissa dylika domäners huvudgårdar.

Utskottets hemställan vann riksdagens bifall.

Vanhävdslagstiftningens omfattning i geografiskt hänseende.

Den norrländska uppsiktslagen gällde i sin ursprungliga avfattning de fyra nordligaste länen samt vissa delar av Gävleborgs och Kopparbergs län. Lagen utsträcktes sedermera dels genom lag den 10 maj 1912 till återstående delar av Gävleborgs län och dels genom lag den 2 maj 1917 till Värmlands län. Den år 1927 antagna lagen har som ovan nämnts avseende å hela landet.

Utskottet.

Det yrkande, som framförts i föreliggande motioner, innebär, att gällande uppsiktslag skulle utsträckas till att omfatta även andra slag av jordbruk än dem, som nu falla under lagen.

Den nuvarande uppsiktslagen har tillkommit som ett komplement till den sociala arrendelagstiftningen. Denna lagstiftning avser vissa fastigheter, som tillhöra bolag, ekonomiska föreningar eller enskilda s. k. skogspekulanter, och ålägger i flera avseenden jordägaren strängare förpliktelser vid utarrendering än som funnits påkallade beträffande övriga arrenden. I syfte särskilt att förhindra, att de brukningsdelar, som omfattades av den sociala arrendelagstiftningen, nedlades, ansågs det nödvändigt att fullständiga arrendelagstiftningen med en lagstiftning om uppsikt å sådana brukningsdelar. Uppsiktslagens giltighetsområde har fastställts i överensstämmelse härmed, och dess bestämmelser hava utformats i anslutning till det sålunda angivna syftet.

Det torde därför ur lagteknisk synpunkt vara mindre lämpligt att utvidga gällande uppsiktslag till att omfatta även sådana jordbruk, som icke beröras av den sociala arrendelagstiftningen. Skulle motionärernas önskemål tillgodoses, skulle detta måhända erfordra, att en härefter särskilt avpassad vanhävdslagstiftning utarbetades.

Frågan att införa en vanhävdslagstiftning för all i enskild ägo befintlig jord har, såsom ovan nämnts, vid upprepade tillfällen varit föremål för riksdagens övertvägande. De krav, som i denna riktning framförts, hava emellertid icke vunnit bifall. Utskottet finner ej heller skäl att frångå den ståndpunkt i ämnet, som utskottet intog vid 1929 års riksdag. Att anordna kontroll över huru jordbrukarna utöva sin näring skulle ur principiell synpunkt måhända komma att betraktas som ett första steg mot införande av en uppsiktslagstiftning för näringsidkare över huvud. Utskottet vill ingalunda bestrida, att det är ett

allmänt intresse av synnerlig vikt, att den odlade jorden hålles i god hävd, men för det stora flertalet jordbrukare, vilka utöva lantbruk som yrke, torde en vanhävdslagstiftning icke vara erforderlig, då det ligger i deras eget intresse att så hävda jorden, att de därav kunna erhålla sin utkomst. Därest den yrkesmässige jordbrukaren av bristande vilja eller insikt låter vanhävd komma sig till last, torde han i regel inom kort bliva nödsakad att överlämna sin fastighet i andra händer.

Stora svårigheter skulle uppstå att i lag så utforma själva vanhävdsbegreppet, att jordägarens berättigade krav på den rörelsefrihet, som kan vara nödvändig, särskilt för driftens omläggning i kristider, bleve tillgodosedda.

I den mån vanhävd förorsakas av ekonomiska svårigheter för jordägaren, torde det icke i första hand vara påkallat att tillgripa lagstiftning till förhindrande härav. Såsom utskottet framhöll i sitt utlåtande i ämnet vid 1929 års riksdag, böra dylika fall av vanhävd främst behandlas under beaktande av deras ekonomiska orsaker. Även om, såsom motionärerna ifrågasatt, vid lagstiftning hänsyn skulle tagas till vederbörandes ekonomiska oförmåga att sköta sitt jordbruk, skulle det vid tillämpningen bliva synnerligen vanskligt att avgöra, i vad mån sådan oförmåga verkligen föreligger.

Därest lagstiftningen skulle begränsas till att avse endast vissa större jordbruksfastigheter, skulle, såsom utskottet tidigare erinrat, så stora svårigheter möta vid uppdragandet av lagstiftningens gränser, att en tillfredsställande lösning knappast skulle kunna ernås.

På grund av vad sålunda anförts anser sig utskottet icke kunna förorda bifall till motionärernas ifrågavarande yrkande.

II. Frågan om skärpning av uppsiktslagen.

Enligt 1927 års uppsiktslag skall för utövande av uppsikt å de brukningsdelar, som falla under lagen, för varje hushållningssällskaps förvaltningsområde finnas en jordbrukskommission, bestående av tre ledamöter. Då kommissionen finner skälig anledning antaga, att brukningsdel är utsatt för vanhävd, äger kommissionen förordna gode män att företaga syn å fastigheten. Efter verkställd syn å stället skola gode männen däröver till kommissionen avgiva redogörelse jämte förslag till de åtgärder, som för vanhävdens avhjälpande må finnas nödiga. Därest kommissionen med ledning av synemännens utlåtande finner, att vanhävd föreligger, skall kommissionen söka träffa skriftlig överenskommelse med ägaren, varigenom denne åtager sig att inom viss tid, högst fyra år, vidtaga erforderliga åtgärder för avhjälpande av vanhävden. I överenskommelsen skall angivas, vilka åtgärder ägaren skall vidtaga samt beträffande varje särskild åtgärd utsättas den tid, inom vilken densamma skall vara fullgjord. Om frivillig överenskommelse ej kan träffas eller ägaren ej fullgör sitt

Gällande
bestämmelser.

åtagande enligt överenskommelsen, äger kommissionen vid domstol föra talan mot ägaren. Domstolen äger därvid föreskriva erforderliga åtgärder för vanhävdens avhjälpande och förelägga ägaren viss tid, högst fyra år, inom vilken varje särskild åtgärd skall hava vidtagits. Försittes den av domstolen utsatta tiden, äger domstolen på yrkande av kommissionen meddela ägaren nytt föreläggande att avhjälpa vanhävd. Underlåter fastighetsägare att inom föreskriven tid fullgöra åtgärd, som fastställts genom frivillig överenskommelse eller bestämts av domstol, skall ägaren efter åtal, som anhängiggöres av allmän åklagare på uppdrag av kommissionen, ådömas bötesstraff, minst 200 och högst 5,000 kronor. Är ägaren bolag eller förening, skall bötespåföljd drabba envar, som under den föresatta tiden enligt stadgande i lag ägt företräda bolaget eller föreningen. Dock skall den, som finnes ej hava i avsevärd grad bidragit därtill att åtgärden ej fullgjorts, vara fri från ansvar. Motsvarande gäller beträffande den eller dem, som enligt stadgande i lag må hava företrätt enskild fastighetsägare. Om brukningsdel, efter det att densamma varit föremål för syn enligt uppsiktslagen, upplåtes på arrende, är ägaren ändock ansvarig för avhjälpande av den vanhävd, som förefanns vid tiden för synen. Överlåtes fastigheten efter synen till ny ägare, är förre ägaren likväl ansvarig för avhjälpande av den vid synen befintliga vanhävd, därest ej kommissionen medger, att ansvarigheten övertages av den nye ägaren.

Historik.
Norrlands-
kommittén.

I det av norrlandskommittén år 1904 framlagda förslaget till lag innefattande bestämmelser till förekommande av vanhävd å vissa jordbruk i Norrland och Dalarne funnos i huvudsak samma föreskrifter angående avhjälpande av vanhävd som i nu gällande lag, dock att strafflatituden upptog böter från 500 till 2,000 kronor.

Kommittén framhöll, att den tid, inom vilken åtgärder för avhjälpande av vanhävd skulle vidtagas, icke borde sättas så kort, att den för jordägaren bleve obekvämt knapp, men att å andra sidan ett allt för långt utdragande av bättringsarbetet icke borde tålas. Kommittén hade därför ansett lämpligt att bestämma ifrågavarande tid till högst fyra år. Kommittén anmärkte vidare, att höga bötesbelopp torde vara nödvändiga, om man skulle kunna hysa någon förhoppning om att de skulle visa sig verksamma i varje förekommande fall samt att man med de av kommittén föreslagna böterna icke torde behöva befara, att jordägaren i längden skulle finna lämpligt att underlåta vanhävdens botande.

Riksdagarna
1907, 1908
och 1909.

De av Kungl. Maj:t vid 1907 års och 1909 års riksdagar framlagda förslagen till vanhävdslag ävensom av enskilda motionärer vid 1908 års riksdag avgivna förslag i ämnet överensstämde beträffande åtgärder för avhjälpande av vanhävd med norrlandskommitténs ståndpunkt. Strafflatituden upptog dock böter från 200 till 2,000 kronor.

Jordkom-
missionen.

I sitt 1923 framlagda förslag till vanhävdslag anslöt sig jordkommissionen uti ifrågavarande avseende i väsentliga delar till 1909 års lag. Kommissionen

föreslog emellertid, att vid fastställande av de åtgärder, som jordägare vore skyldig vidtaga för avhjälpande av vanhävd, viss tid skulle bestämmas för fullgörande av varje särskild åtgärd. Därjämte upptog kommissionen såtillvida ändrade bestämmelser om straffpåföljderna, att *dels* straffet vid synnerligen mildrande omständigheter skulle kunna nedsättas till 50 kronors böter, *dels* och domstol skulle, därest vanhävden var synnerligen grov och jordägaren visat uppenbar tredska att avhjälpa densamma, kunna vid underlåtenhet att fullgöra föreskriven åtgärd förklara, att fastigheten skulle, sedan ett år förflutit från det utslaget vunnit laga kraft, genom överexekutors försorg försäljas å offentlig auktion.

Kommissionen framhöll beträffande sistnämnda stadgande, att staten måste anses berättigad att under berörda förutsättningar påfordra, att jordägaren skildes från innehavet av fastigheten.

De år 1924 tillkallade s. k. jordsakkunniga upptogo till övervägande del av jordkommissionen framförda förslaget om rätt för domstol att i vissa fall förordna om försäljning av vanhävdad fastighet. De sakkunniga funno emellertid en sådan bestämmelse icke böra upptagas och anförde till stöd därför följande:

Jordsakkunniga.

En bestämmelse av nu antydd art, som i så hög grad ingriper i den enskilde jordägarens rätt till sin egendom, bör uppenbarligen ej införas utan synnerligen tvingande skäl. Endast därest erfarenheten från den norrländska uppsiktslagen gäve vid handen, att de möjligheter, som redan nu stå till buds för ernående av det med lagen avsedda ändamål, visat sig i hög grad otillfredsställande, synes en dylik bestämmelse vara befogad. Den av herrar Wihlborg och Nilsson verkställda undersökningen har emellertid ingalunda ådagalagt, att det finnes något behov av att tillerkänna domstol en sådan rätt. Under sådana omständigheter hava de jordsakkunniga ansett sig sakna anledning att föreslå upptagande i lagen av någon bestämmelse av nämnda innehåll.

Det av Kungl. Maj:t vid 1927 års riksdag framlagda förslaget till uppsiktslag anslöt sig i fråga om åtgärder för vanhävdens avhjälpande till jordsakkunnigas förslag, dock med den ändringen att med hänsyn till penningvärdets förändring bötesmaximum höjts till 5,000 kronor.

Riksdagen 1927.

Vid förslagets behandling i lagrådet framhölls, att höjningen av bötesmaximum syntes anmärkningsvärd, då utredningen i ärendet icke gäve vid handen, att dittills gällande lags böteshot visat sig brista i effektivitet. Lagrådet anmärkte tillika, att enligt förslaget viss tid skulle utsättas för vidtagande av varje särskild för vanhävdens avhjälpande erforderlig åtgärd samt att alltså straffbestämmelsen kunde komma att tillämpas ett flertal gånger i ett och samma fall, allt eftersom jordägaren försummade att inom resp. tider vidtaga föreskrivna åtgärder.

I anledning av Kungl. Maj:ts förslag hemställde herr Lindhagen i en inom första kammaren väckt motion, nr 318, att riksdagen ville besluta sådant tillägg till förslagets straffpåföljder, som påyrkats av jordkommissionen, och alltså införa rätt för domstol att förordna om vanhävdad fastighets försäljning.

Sammansatta andra lag- och jordbruksutskottet hemställde i sitt i ärendet avgivna utlåtande, nr 2, om avslag å berörda yrkande, därvid utskottet åberopade jordsakkunnigas ovannämnda yttrande.

Kungl. Maj:ts förslag vann i denna del riksdagens bifall.

Utskottet. Som av den ovan lämnade redogörelsen framgår, återfanns den i gällande uppsiktslag intagna bestämmelsen, att tiden för avhjälpande av vanhävd må fastställas till högst fyra år, redan i norrlandskommitténs förslag till vanhävds- lag. Denna maximitid har sedermera upptagits i samtliga lagförslag i ämnet. Den nuvarande straffsatsen för underlåtenhet att vidtaga de åtgärder, som föreskri- vits för avhjälpande av vanhävd, infördes vid antagande av 1927 års lag. Det i 1909 års lag fastställda bötesmaximum, 2,000 kronor, höjdes då till 5,000 kronor.

Såsom skäl för nödvändigheten att genomföra en skärpning av uppsiktslagen hava motionärerna åberopat vissa erfarenheter av lagens tillämpning mot viss jordägare i Värmlands län. Beträffande de fall av vanhävd, som därvid åsyf- tas, har utskottet från jordbrukskommissionen i Värmland inhämtat följande. Under de senaste åren har kommissionen konstaterat vanhävd å nio fastig- heter tillhörande ifrågavarande jordägare. Därjämte har kommissionen i no- vember 1930 beslutat föranstalta om syn å ytterligare två fastigheter tillhöriga samme ägare. Beträffande förstnämnda nio fastigheter har kommissionen till en början sökt träffa skriftlig överenskommelse med ägaren om vanhävdens avhjälpande. I fråga om sju av dem träffades sådana överenskommelser 1925, därvid den tid, inom vilken bristerna skulle vara botade, i vissa fall be- stämdes redan till den 1 oktober 1926. Å en av dessa fastigheter avhjälpes van- hävden, men vid syn 1930 konstaterades därå ny vanhävd. Överenskommelse om avhjälpande av denna vanhävd träffades 1930, därvid jordägaren förelades att vidtaga föreskrivna åtgärder senast den 1 oktober 1931. Å sex av de fastig- heter, som avsågos i 1925 års överenskommelser, underlät jordägaren att inom föreskriven tid bota de anmärkta bristerna. Jordägaren instämde i anledning därav till domstol, som 1929 med tillämpning av 1909 års uppsiktslag dömde honom att böta 250 kronor för vardera fastigheten. I åtskilliga av dessa fall förelade även domstolen på yrkande av kommissionen jordägaren att före den 1 oktober 1930 hava avhjälpit vissa brister. Då jordägaren icke ställt sig berörda förelägganden till efterrättelse, har talan ånyo anhängiggjorts mot honom. Rättegångar härom pågå för närvarande. Angående de två återstående fallen synas överenskommelser hava träffats först 1930 resp. 1931, därvid jordägaren förelagts att avhjälpa vanhävden före den 1 oktober 1931 resp. den 1 ok- tober 1932.

Vad sålunda förekommit synes enligt utskottets mening icke utgöra skäl för en skärpning av uppsiktslagen i de avseenden, motionärerna åsyfta. Gällande bestämmelser i ämnet torde med effektiv tillämpning vara tillfyllest för att framtvinga avhjälpande av befintlig vanhävd. Utskottet vill därvid erinra, att

viss tid skall utsättas för fullgörande av varje särskild åtgärd, som finnes erforderlig för botande av vanhävden, samt att underlåtenhet att iakttaga varje sådan tidsfrist medför särskilt ansvar.

Utskottet finner sig alltså icke kunna tillstyrka bifall till motionerna i förevarande del.

Under åberopande av vad i det föregående anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motioner icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 6 mars 1931.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Westman*, *Linder**, *von Geijer**, *Frändén** och *Lindhagen*, fröken *Hesselyren** samt herrar *Gustaf Tamm* och *Norman*;

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Skövde, *Hage*, *Andersson* i Rasjön*, *Petersson* i Lerbäcksbyn, *Olovson* i Västerås, *Pettersson* i Hällbacken*, *Gardell* i Gans och *Ljung**.

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Linder*, *Norman*, *Hage*, *Olovson* i Västerås och *Pettersson* i Hällbacken, vilka ansett, att utskottets utlåtande bort hava följande lydelse:

Utskottet finner, vad motionärerna i denna fråga anført, vara av den art, att det fullt motiverar, att Kungl. Maj:t upptager till utredning, såväl frågan om i vilken utsträckning nedläggning av jordbruk och vanhävdande av jord skett i vårt land under den senaste tiden, som ock spörsmålet, huruvida en lagstiftning för beivrande av uppenbar vanhävd bör åstadkommas att gälla för sådana jordbruk, som ej lyda under den redan existerande uppsiktslagen.

Otvivelaktigt måste det vara ett stort allmänt intresse att söka förhindra nedläggande eller vanhävdande av existerande jordbruk, icke minst med hänsyn därtill, att riksdagen varje år anslår betydande belopp för framskapande av

nya jordbruk. Särskilt måste det kunna anses som ett allmänt intresse att beivra ett sådant vanhävande av jorden, som påtalats i motionerna, där det framgår, att en hel bygds möjligheter till arbete och förtjänst väsentligt förminskats genom vanhävden.

Alltså anser sig utskottet, med denna utgångspunkt, böra föreslå en utredning om vidtagande av åtgärder mot *uppenbar* vanhävd, främst när det gäller större egendomar. Det må sedan bliva ett spørsmål, som kan upptagas till prövning på grundvalen av utredningens resultat, om en vanhävdslagstiftning av samma art även bör utsträckas till att omfatta medelstora eller mindre jordbruk. Såväl skäl som motskäl torde kunna anföras mot en så långt gående utsträckning av lagstiftningen, som ligger i det senare alternativet. Under alla förhållanden bör lagen ej gälla, där det kan påvisas, att vanhävden beror på ekonomisk eller annan oförmåga att väl hävda jorden.

Utskottet hemställer alltså,

att riksdagen måtte med anledning av de väckta motionerna i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t måtte låta utreda, huruvida, i vilken mån och på vilket sätt en lagstiftning för beivrande av *uppenbar* vanhävd må komma till stånd, omfattande jordbruk av andra slag än dem som falla under den nu existerande uppsiktslagen.

2) av herr *Lindhagen*, som anförde:

»Den norrländska vanhävdslagen tillkom i första hand av hänsyn till befolkningens försörjning och jordbruksnäringens betydelse för landet. Det gällde att vidmakthålla tekniskt de gamla bondejordbruk, som kommit i främmande händer. Dess nya ägare, bolag och skogsspekulanter, hade nämligen förvärvat fastigheterna för skogens skull. De vanvårdade därför jordbruket mer eller mindre till skillnad från de självägande bönderna. Detta låg i sakens natur och vitsordades även av folkopinionen och anställda enquêter. Denna lagstiftning syftade således till att bevara de förberörda jordbrukens hävd till åker, äng och byggnader.

För att emellertid stödja dessa i regel permanent utarrenderade jordbruk insåg man, att även arrendatorerna måste skyddas i sin besittning. Man borde bereda dem ett varaktigt hem och ett varaktigt intresse för en rationell skötsel av jordbruket. Av denna bevekelsegrund tillkom ytterligare den norrländska arrendelagen. Vanhävdslagen framstod då tillika såsom ett erforderligt komplement till arrendelagen. Den utgjorde ett skydd mot att jordbruket nedlades för att undgå en social arrendelag och, såsom man förr förutsåg, jämväl en tilltänt frilösning av arrendejordbruk.

När det sedan blev fråga att utsträcka norrlandslagstiftningen till södra och mellersta Sverige, stötte man på fideikommissen och andra stora jordbruks-

gods, under vilka också lydde en myckenhet mindre permanent utarrenderade gårdar. Här räckte det således icke längre till att skydda jordbruk och arrendatorer å bolags- och skogsspekulanterers domäner. Samma skydd måste också utsträckas till de mindre arrendegårdarna under godsen. Erfarenheten visade nämligen, att de enskilda godsägarna okontrollerat nedlade jordbruket mer eller mindre på smärre arrendegårdar eller sammanslogo dem med huvudgårdens jordbruk.

Trots detta utsträcktes dock de båda norrlandslagarne endast till bolags och spekulanterers jordbruk i övriga delar av landet.

Samtliga gods ha däremot befriats från vanhävdslagen. Beträffande arrendelagsbestämmelser även för godsen ha dessa inskränkts till en lagstadgad arrendetid av minst tio år för vissa arrendegårdar under fideikommiss. Men icke ens denna bestämmelse har stötts av vanhävdslagen.

Av dessa skäl har av jordkommissionen och upprepade gånger inom riksdagen framställts krav bland annat, att vanhävdslagen skall utsträckas att gälla även vissa mindre arrendejordbruk, lydande under fideikommiss och andra gods. Ett yrkande härom kan inrymmas även under de nu väckta motionernas slutliga hemställan, ehuru saken ej närmare beröres i motiveringen.

Fortfarande som vid tidigare tillfällen synes det mig däremot med synnerligt fog kunna ifrågasättas, huruvida den stora mängden jordbrukare, såsom de verkliga yrkesidkarna på jordbrukets område, böra underkastas en vanhävdslagstiftning. Det ligger i deras intresse att vårda jordbruket efter ortens sed, så att de kunna få sin bärgning. Bristande insikt eller förmåga böra avhjälpas genom upplysning och ekonomiskt stöd. Det finnes icke något avsevärt behov eller fog att anordna en särskild kontroll på de yrkesmässiga jordbrukarna i landet till skillnad från de flesta andra yrkesmän. Det skulle verkligen kunna kallas en klasslag. Att »utreda» denna sak är ingen mening i, såvitt jag förstår. Den är tidigare utredd ända till leda. Känd sak är för övrigt lika god som vittnad. Och sunda förnuftet bör väl också ha något att säga till om.

Emellertid har uppmärksamheten fästs på den vanhävd, varför större huvudgårdars jordbruk en och annan gång äro utsatta. Vanligen är detta fallet med sådana gods, på vilka ägaren sällan är bosatt (absentister). Likaså försummas någon gång jordbruket på sådana större gårdar på grund därav att ägaren har sina intressen och inkomster även från andra håll och lämnar sitt jordbruk till spillo av liknöjdhet för detsamma. Även andra orsaker kunna föreligga. Genom sådan vanvård kan även ortens ekonomi och trevnad sättas på spel.

Enligt tillrådan av statistiska centralbyrån föreslog jag därför i jordkommissionen, att till gods, som borde drabbas av en vanhävdslagstiftning, lämpligen kunde hänföras egendomar med ett taxeringsvärde av minst 125,000 kronor och på samma gång en åkerareal av mer än 75 hektar. Denna senare gräns synes mig böra åtminstone för närvarande godtagas. Inom den falla säkerligen

merendels just sådana egendomar, där fara för vanhävd enligt vana i stor utsträckning ibland förekommer.

På grund av vad sålunda anförts hemställes,

att riksdagen i anledning av motionerna ville begära skyndsamt övervägande och förslag i syfte, att gällande lag om uppsikt å vissa jordbruk måtte utvidgas och få tillämpning jämväl:

1) å mindre jordbruksarrenden under fideikommiss och andra större gods, samt

2) å fideikommissfastigheter och andra större jordbruksdomäner.»